

بررسی و شناخت اصول حقوقی حاکم بر عقود و قراردادهای میزبانی سایت در فضای مجازی و شناسایی ابعاد حقوقی آن

(تاریخ دریافت ۱۴۰۲/۰۲/۱۵، تاریخ تصویب ۱۴۰۲/۰۴/۱۰)

سروان حسین رادمهر^۱

سرگرد میثم رجبی

چکیده

قراردادهای الکترونیکی، قراردادهایی هستند که بستر تنظیم، مطالعه و امضای آنها فضای سایبری است. به این معنا که این قراردادها برای رویت و التزام، نیازی به نسخه کاغذی یا امضای سنتی ندارند و می توان صرفاً با انتخاب یک گزینه الکترونیکی مبنی بر موافقت، به آن پای بند شد. یکی از این قراردادها که در نسل نو بسیار زیاد منعقد می شود قراردادهای میزبانی سایت و خرید حجم جهت امورات مربوط به سایت و فعالیت های مجازی می باشد. هاست، هاستینگ یا میزبانی وب به این معناست که فضایی برای سایت ها در اینترنت در نظر می گیرد و یک حساب کاربری که به مشتریان در فضای مجازی اجازه می دهد از حافظه، پردازنده، رم و پنهان باند استفاده کند. منظور از هاست همان سرور اشتراکی است. یعنی شرکتی که سرور را در اختیار دارد، فضای سرور را در اختیار چندین وب سایت قرار داده و همچنین برای هر وب سایت فضای کاربری ایجاد می کند و اجازه می دهد وب سایت ها به صورت اشتراکی از امکانات سرور استفاده کنند. در این مقاله قصد داریم به بررسی و شناخت اصول حقوقی حاکم بر عقود و قراردادهای میزبانی سایت در فضای مجازی و شناسایی ابعاد حقوقی آن پردازیم. روش تحقیق از نوع تحلیلی-توصیفی بوده و ابزار گردآوری اطلاعات استفاده از فیش برداری و استفاده از کتب و مقالات مربوط به قراردادهای مربوط به موضوع مقاله حاضر می باشد.

واژگان کلیدی: فضای مجازی، قرارداد میزبانی سایت، هاست، خدمات دهنده، سایبر

بخش اول: کلیات

بند اول: مفهوم فضای مجازی

از لحاظ لغوی در فرهنگ های مختلف «cyber» به معنی مجازی و غیر ملموس و مترادف لغت انگلیسی «Virtual» می باشد.^۱ سایبرنتیک از واژه یونانی «Kubernets» به معنای سکاندار که منشأ آن واژه انگلیسی «Governer» است اقتباس شده است. نوریت وینر- بنیانگذار علم سایبرنتیک- در کتاب سایبرنتیک و جامعه در تعریف سایبرنتیک ارتباط گیری و کنترل را به طور توأم در شکل گیری آن دخیل دانسته است. فضای مجازی محیطی ساخته شده از اطلاعات نامرئی است. برای درک بهتر این مفهوم باید نخست این مفهوم واحد را شکست و جزء به جزء بررسی کرده و سپس مجدداً آنها را در هم ادغام کنیم. کار را با واژه سایبر آغاز می کنیم همانطور که گفته شد این واژه از ریشه یونانی لغت "کنترل" گرفته شده است که دلالت بر سیستم های کنترلی ابر تکنولوژی رایانه های به هم پیوسته و واقعیات مصنوعی با راهبردهای دستیابی و کنترل سیستمی دارد. واژه دیگر «فضا» است. معمولاً مفهوم فضا در مقایسه با مفهوم مکان توصیف و تعریف می شود و بدون شک نخستین وجه تمایزی که در جریان مقایسه مکان و فضا برجسته است سطح انتزاع این دو مفهوم است. در حقیقت فضا دال بر همه جا و مکان دلالت بر جایی معین است. مکان دارای محتوی است ولی فضا نوعی خلأ است. مکان دارای دو بعد است در حالیکه فضا مفهومی سه بعدی است. مکان مفهومی مرز پذیر و قابل محدود شدن اما فضا مفهومی نامتناهی است. مکان همواره به تثبیت گرایش دارد ولی فضا به سیالیت. فضای مجازی مانند هر فضایی دارای موقعیت جغرافیایی، فیزیکی یا محدوده سرزمینی خاص نیست ولی با این وجود نوعی واقعیت برجسته در جهان معاصر است.^۲ با این اوصاف می توان گفت: فضای مجازی واقعیت مصنوعی سه بعدی و بدون مرز با دستیابی بالا است که توسط رایانه های به هم پیوسته که سیستم های کنترلی ابر تکنولوژی دارند، خلق می شود. تعاریف متنوعی از فضای سایبر در سطح بین المللی مطرح شده است که به چند نمونه از آن در ذیل اشاره می شود:

۱- محمد صادق چاووشی و حسین دانشوری، «تروریسم در فضای سایبر»، مدرسه حقوق، ۸۱ (۱۳۶۲/۸): ۷۵.

۱. «فضای سایبر» مجموعه به هم پیوسته ارتباطات درونی انسانی از طریق کامپیوتر و ارتباطات از راه دور، بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی یا عینی است.^۱

۲. «فضای سایبر» اثر فضا و اجتماع شکل گرفته توسط کامپیوتر، شبکه های کامپیوتری و کاربران است. به عبارتی یک دنیای مجازی که کاربران اینترنت وقتی online هستند موجودیت پیدا کند.^۲

۳. «فضای سایبر» توهم و تصور باطل توافقی است که انسان ها خلق کرده اند.^۳
«فضای سایبر» محیطی است مجازی و غیر ملموس موجود در فضای شبکه های بین المللی که در این محیط تمام اطلاعات راجع به روابط افراد، فرهنگ ها، ملت های، کشورها و به طور کلی آن چه که در کره خاکی به صورت فیزیکی و ملموس وجود دارد. (به صورت نوشته، تصویر، صوت، اسناد) در یک فضای مجازی به شکل دیجیتالی وجود داشته و قابل استفاده و دسترس استفاده کنندگان و کاربران می باشد، از طریق کامپیوتر، اجزاء آن و شبکه های بین المللی به هم مرتبط می باشد.^۴

بند دوم: بررسی پیشینه فضای مجازی در ایران

نخستین رایانه ای که در ایران به اینترنت متصل شد رایانه «مرکز تحقیقات فیزیک نظری»^۵ در سال ۱۳۷۰ هجری شمسی بود. در سال ۱۳۷۱ تعداد کمی از دانشگاه های ایران، از جمله دانشگاه صنعتی شریف و دانشگاه گیلان، توسط این مرکز و از طریق پروتکل UUCP^۶ به اینترنت وصل شدند. نهایتاً در سال ۱۳۷۲، ایران به طور عمومی به شبکه اینترنت می پیوندد. در ادامه گسترش اینترنت در ایران، مرکز تحقیقات فیزیک نظری، به عنوان تنها نهاد ثبت نام دامنه قلمرو "ir" در ایران به رسمیت شناخته می شود. این قلمرو شاخصه تعیین شده ای برای هویت

۱-www-space. blogffa. com .

۲ - محمد صادق چاووشی؛ حسین دانشوری، ص ۷۵ نقل از: www. Atis. org. tg۲k/-cyber space. html.

۳ - همان، نقل از: www. english. uga. eud/hc/ontology/Givson. Gtml.

۴-www. ba-engelab. blogsky. com .

۵- این مرکز در سال ۱۳۶۸ به منظور ایجاد دو اداره پروژه های تحقیقاتی و توسعه همکاری های علمی بین دانشگاه های ایران و مؤسسات بین المللی آغاز به کار کرد.

۶- Unix-to- unix copy protocol .

ایران در فضای اینترنت است. در سال ۱۳۷۳ مؤسسه «ندارایانه» تأسیس شد. این مؤسسه پس از راه اندازی اولین بولتن بورد^۱، ظرف یک سال اولین وب سایت ایرانی را راه اندازی می کند و همچنین روزنامه همشهری را به زبان فارسی در اینترنت منتشر می کند. این اولین روزنامه رسمی ایرانی در اینترنت محسوب می شود. در همین سال به دنبال اتصال به اینترنت از طریق ماهواره کانادایی «کدویژن»^۲ مؤسسه ندارایانه فعالیت بازرگانی خود را به عنوان اولین شرکت خدمات اینترنتی^۳ آغاز می کند. در سال ۱۳۷۴ مجلس شورای اسلامی تأسیس شرکت «امور ارتباطات دیتا» زیر نظر شرکت مخابرات ایران را تصویب می کند و مسئولیت توسعه خدمات دیتا در سطح کشور را به طور انحصاری در اختیار این شرکت قرار می دهد. در سال ۱۳۷۶ خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران^۴ وب سایت خود را از طریق شرکت مخابرات انگلستان ایجاد می کند. سپس آن را به آمریکا منتقل می کند تا با وب سرور شرکت GPG منتشر شود. در سال ۱۳۷۷ پروژه «یونی کد»^۵ در ایران با قرارداد شورای عالی انفورماتیک و همکاری بنیاد دانش و هنر واقع در انگلستان و با نظارت و مدیریت فنی دانشگاه صنعتی شریف با عنوان «فارسی وب» آغاز می شود. در سال ۱۳۷۹ شرکت ایران گیت^۶ به عنوان یک مرکز ارائه دهنده خدمات اینترنتی در شهر اصفهان تأسیس می شود تا خدمات اینترنتی را به طور اختصاصی به شهرهای پرجمعیت غیر از تهران ارائه دهد. در پایان همین سال ایران به طور رسمی عضو کنسرسیوم یونیکد می شود. در سال ۱۳۸۰ برای اولین بار پدیده وبلاگ نویسی در ایران آغاز می شود و در سال ۱۳۸۱ اولین سرویس وبلاگ نویسی ویژه فارسی زبانان در وب سایت پرشین بلاگ^۷ در ایران آغاز به کار می کند. هدف تیم ارائه دهنده این سرویس مجانی،

سیستم تابلوی اعلانات. ۱-Bulletin Board System.

۲- Cad vision .

۳-Internet Service Provider. (ISP)

۴-Islamic Republic News Agency. (IRNA)

۵- در این پروژه الفبای فارسی به صورت جامع وارد استاندارد یونی کد شد و نشر فارسی در کامپیوتر و اینترنت استاندارد شد و مشکل فونت های غیراستاندارد در نرم افزارهای ایرانی از بین رفت. (حمیدرضا اصلانی، حقوق مالکیت صنعتی در فضای سایبر، چاپ اول، تهران، میزان، ۱۳۸۹، ص ۱۴۵)

۶- Iran Gate net .

۷-Persianblog. com .

ایجاد محیطی کاملاً فارسی از جمله متن نویس سازگار با زبان فارسی، تقویم شمسی، سیستم نظرخواهی فارسی و متمرکز کردن وبلاگ هاست و در عرض هفت ماه نزدیک به ۲۱۰۰۰ ایرانی برای استفاده از این سرویس ثبت نام می کنند.

بخش دوم: شناخت طرفین قراردادهای استفاده از فضای مجازی

عمدتاً این قرارداد دو طرف دارد؛ یک طرف ارایه دهنده فضای مجازی یا میزبان است که در بعضی قراردادها به عنوان پیمانکار معرفی می شود و طرف دیگر آن استفاده کننده این فضا است که به عنوان کارفرمای این قرارداد، کاربر نامیده می شود. (ضمیمه ۷، ماده ۱)

بند اول: ارائه کننده فضای مجازی یا میزبان

در جامعه اطلاعاتی (مجازی) یکی از مهمترین ابزارهای دسترسی به اطلاعات مورد نیاز، استفاده از اینترنت می باشد. اینترنت یا شبکه رایانه ای عبارت است از رایانه هایی که از طریق سیم یا بدون سیم به یکدیگر متصل می شوند و از این طریق کاربران می توانند با یکدیگر (با رایانه های یکدیگر) ارتباط برقرار نمایند و اطلاعات خود را به اشتراک گذارده یا مبادله کنند. در این میان کاربرانی وجود دارند که مایلند اطلاعات و داده های آنها همیشه در معرض دید کاربران دیگر باشد بنابراین باید همیشه رایانه های آنها فعال بوده و به شبکه متصل باشد. برای فعالیت همیشگی یک رایانه علاوه بر سخت افزارها و نرم افزارهایی که ذکر آنها رفت به منابع مالی قابل توجه و دانش فنی بالایی احتیاج است که همه از عهده این توانایی ها بر نمی آیند. برای رفع این نیاز در دنیا شرکت ها و موسساتی بنا شده اند که این امکانات را فراهم کرده و در اختیار کاربران قرار می دهند. این شرکت ها با ایجاد مراکزی به نام دیتا سنتر^۱ از رایانه های عظیمی بهره می برند که توسط افراد متخصصی حفظ، نگهداری و راه اندازی می شوند و متقاضیانی که مایلند اطلاعات خود را بر روی یک پایگاه وب متصل به شبکه جهانی قرار دهند، فضای مورد نظر خود را با انعقاد قراردادی از این شرکت ها تهیه می کنند. به این فضا که دارای مشخصات و شاخص های متنوعی می باشد میزبان گفته می شود، مجازاً به این شرکت ها نیز میزبان یا ارائه دهنده می گویند چرا که پذیرای اطلاعات متقاضیان هستند. «مایکروسافت، غول فناوری و تولید کننده ویندوز، دیتا سنتری در شیکاگو دارد که بر

اساس گزارش ها میزان حدود ۱ میلیون سرور است. از این نظر این کمپانی دارای بزرگترین دیتاسنتر جهان با مساحت ۶۵ هزار متر مربع است.^۱» ماده ۲ قانون تجارت الکترونیک از این شرکت ها به عنوان تامین کننده یاد می کند و در تعریف آن می گوید: «عبارت از شخصی است که بنا به اهلیت تجاری، صنفی یا حرفه ای فعالیت می کند.» شرکت میزبان شخص حقوقی است و چون شخص حقوقی یک فرد انسانی نیست که بتواند مستقیماً و بدون دخالت دیگری حقوق خود را اجرا کند و اعمال حقوقی انجام دهد، و قانونگذار نیز در "ماده ۵۹۸ ق. ت." مقرر کرده است که: «تصمیمات شخص حقوقی بوسیله مقاماتی که به موجب قانون یا اساسنامه صلاحیت اتخاذ تصمیم دارند گرفته می شود»، لذا باید در قرارداد میزبانی وب، نماینده حقوقی شرکت و مقاماتی که امضای آنها معتبر است مشخص گردد. شرکت میزبان همچنین باید براساس نوع شرکت تجاری که به ثبت رسانده است، از قانون تجارت تبعیت نماید. بعلاوه این نوع شرکت ها باید مقررات خاص صنفی - اعم از مسایل فنی و حقوقی - را رعایت کنند. کمیسیون فضای مجازی سازمان نظام صنفی رایانه ای استان تهران، در تاریخ ۹۲/۴/۲۴ در ۱۷ بند شرایط ارائه خدمات میزبانی وب و ثبت دامنه را اینگونه اعلام کرده است: «۱- شرکت ارائه دهنده خدمات باید ثبت شده باشد. ۲- شرکت عضو شاخه حقوقی سازمان نظام صنفی رایانه ای استان مربوطه باشد. ۳- شرکت دارای رتبه بندی معتبر از شورای عالی انفورماتیک کشور باشد یا دارای لیست بیمه و کد اقتصادی باشد. ۴- شرکت در سامانه مالیات برارزش افزوده ثبت نام کرده و گواهی مربوطه را ارائه دهد. ۵- ساعات اداری شرکت در وب سایت رسمی آن شرکت مشخص و مجموع این ساعات از ۴۰ ساعت در هفته بیشتر باشد. ۶- نام ثبتی شرکت در وب سایت به همراه ایمیل و نشانی و تلفن ثابت (نه همراه) درج شده باشد. ۷- شرکت باید شرایط سرویس خدمات میزبانی وب مصوب سازمان نظام صنفی رادر وب سایت خود قرار داده و طبق آن اقدام به سرویس دهی کند. ۸- مشخصات پلن های میزبانی وب و تعرفه های خدمات به صورت بروز روی وب سایت مشخص شده باشد. ۹- امکان پاسخ گویی به صورت حضوری در محل شرکت در ساعات اداری وجود داشته باشد. ۱۰- کارشناس فروش تمام وقت جهت رسیدگی به درخواست ها و پاسخ دهی به صورت

۱- <http://www.iranserver.blogfa.com>

تلفنی و حضوری وجود داشته باشد. ۱۱- شرکت دارای پرتال کاربران با قابلیت ورود مشترکان به آن جهت مشاهده و انجام اموری مانند تمدید سرویس ها را داشته باشد. ۱۲- نحوه بکارگیری و وجود اطلاعات (شامل فایل ها، ایمیل ها و دیتابیس ها) و برنامه زمان بندی آنها مشخص بوده و توسط کاربران قابل مشاهده باشد. ۱۳- شرکت دارای پورتال پشتیبانی و سیستم تیکت جهت پاسخگویی باشد. ۱۴- شرکت دارای بخش رسیدگی به شکایات در پورتال پشتیبانی بوده یا دارای ایمیل اختصاصی جهت رسیدگی به شکایات باشد. ۱۵- شرکت باید ظرف مدت حداکثر ۲۴ ساعت پاسخ اولیه درخواست های کتبی (مبتنی بر ایمیل با تیکت) مربوط به پشتیبانی فنی را ارسال کند. منظور از پاسخ اولیه پاسخی است که توسط نیروی پشتیبانی سطح ۱ شرکت ارسال شده و به معنی ارجاع آن به سطوح بالاتر پشتیبانی یا شروع عملیات لازم مربوط به درخواست است. ۱۶- جهت بررسی این امر یک ایمیل حاوی یک لینک به صورت اتفاقی به ایمیل پشتیبانی متقاضی ارسال می شود و زمان بین ارسال ایمیل تا کلیک روی لینک به عنوان زمان پاسخ اولیه در نظر گرفته می شود. ۱۷- کارشناس پشتیبانی تمام وقت مستقر در محل شرکت حضور داشته و برقراری ارتباط تلفنی با کارشناس پشتیبانی در تمام ساعات اداری مقدور باشد. »

این ۱۷ بند، حداقل شرایط برای دریافت تنها یک ستاره از طرح نشان اعتماد است و قطعاً شرکت ها برای دریافت مراتب بالاتر، نیازمند رعایت شروط تکمیلی خواهند بود. مسئله دیگر اینکه، قراردادهای استفاده از فضای مجازی، قرارداد الکترونیکی هستند و در قراردادهای الکترونیکی متناسب با درجه به کارگیری سیستم کامپیوتری در انعقاد قراردادها و میزان دخالت عنصر بشری در آن، قراردادها ممکن است به چندین شکل منعقد گردد و در بعضی موارد سیستم دیجیتالی قادر است که طبق یک برنامه رایانه ای نه تنها به طور خودکار بلکه به طور مستقل و خود مختار اقدام به انجام تراکنش هایی نماید و ایجاد و قبول یک قرارداد را بدون دخالت یک شخص طبیعی با موفقیت انجام دهد. هوشمندی سیستم متکی به طراحی آن و داده هایی است که از تجربه های خود سیستم نشأت می گیرد که در برخی از نوشته ها به آن نمایندگی هوشمند و یا نمایندگی نرم افزاری^۱ نیز می گویند.^۱ زمانی که از ابزارهای

الکترونیکی برای بیان اراده و ایجاب و قبول استفاده می شود، یا معاملات به صورت آنالین منعقد می گردد و یا یک سامانه رایانه ای معاملات از پیش تعریف شده را منعقد می کند، رایانه و داده پیام صرفاً یک وسیله پیام رسان و واسطه در ابلاغ اراده و ابزاری جهت بیان تراضی است. (ماده ۱۹۳ و ۱۹۱ ق.م) اما در خصوص معاملات الکترونیکی که سیستم هوشمند رایانه ای رأساً و بدون حضور نیروی انسانی تصمیم گرفته و به انشای ایجاب و یا قبول مبادرت می کند، این سؤال مطرح می شود که آیا از جهت حقوقی چنین سیستم هوشمندی می تواند طرف قرارداد باشد و برای این کار اهلیت قانونی لازم را دارد؟

قانون تجارت الکترونیکی اشاره مستقیمی به قراردادهای منعقد شده توسط سیستم های هوشمند ندارد و تنها در "بند ب ماده ۱۸" در خصوص انتساب داده پیام^۲ به اصل ساز^۳ اشاره می کند، که اگر داده پیام به وسیله سیستم اطلاعاتی برنامه ریزی شده یا تصدی خود کار از جانب اصل ساز ارسال شود، معتبر است. همینطور در "بندهای ب و ج ماده ۲" قانون تجارت الکترونی به تعریف طرفین قرارداد در تجارت الکترونیک با عنوان اصل ساز و مخاطب^۴ می پردازد. "بند(ب) ماده ۲" این قانون، در مقام تعریف اصل ساز به عنوان طرف قرارداد، آن را به عنوان منشأ اصلی داده پیام تعریف می کند. از این رو هر شخص که تولید کننده ایجاب (داده پیام) باشد اعم از شخص یا سامانه رایانه ای می تواند به عنوان طرف قرار داد به حساب آید، زیرا عبارت قانونی مذکور عام بوده و شامل هر دو می شود.^۵

بند دوم: استفاده کننده فضای مجازی یا کاربر

قرارداد میزبانی وب، بین یک شرکت یا مؤسسه حقوقی و متقاضی مربوطه منعقد می گردد که در فرم نمونه قراردادی از آن به نام «مشری» یا «کاربر» یا «مصرف کننده» یاد می کنند. مشتری

۱- Finocchiaro G, Electronic ontracts and software Agents ۱۹ (۱) computer law, And security Report, ۲۰۰۳, p: ۲۰-۲۴.

۲-Data message .

۳-Originator .

۴-Addressee: شخصی است که اصل ساز قصد دارد وی «داده پیام» را دریافت کند، اما شامل شخصی که در ارتباط با داده پیام به عنوان واسطه عمل می کند نخواهد شد. (بند ج ماده ۲ قانون تجارت الکترونیک)

۵-عبد الحسین شیروی، همان، ص ۴۲۳ | ۱۸۰

به کسی می‌گویند که تمایل به معاوضه دارایی خود با دارایی دیگری دارد که این دارایی می‌تواند کالای مشخص، یا یک موضوع معنوی باشد و از خدمات و تولیدات سازمان‌ها منتفع می‌شود. "ماده ۲ قانون تجارت الکترونیک" در تعریف مشتری مقرر می‌دارد: «هر شخصی است که به منظوری جز تجارت یا شغل حرفه‌ای اقدام می‌کند» این بدان معنا نیست که مثلاً تاجری که برای فروش محصولاتش از طریق اینترنت فعالیت می‌کند مشتری نیست و ارائه دهنده است بلکه منظور این است که کسی که از داده پیام به عنوان کالای تجاری استفاده می‌کند مشتری نیست. اصطلاح «مشتری» در قرارداد میزبانی وب، اعم از هر فرد حقیقی یا حقوقی است که به هر عنوان و به هر طریق از هر یک از سرویس‌های ارائه شده توسط شرکت میزبان از قبیل میزبانی وب، ثبت دامنه، طراحی سایت و... استفاده می‌نماید. فلذا یکی از طرفین این قرارداد همیشه یک شخص حقوقی است که در این پژوهش به آن شرکت می‌گوییم و طرف دیگر قرارداد می‌تواند، شخص حقیقی یا شخص حقوقی باشد که به آن کاربر فضای مجازی می‌گوییم. هویت مشتری از نظر شرکت همان مشخصاتی است که از وی در پرتال کاربران و در بانک اطلاعات کاربران شبکه وجود دارد. در مورد مشتری که شخص حقوقی است، یک نفر نماینده تام‌الاختیار در پرتال کاربران معرفی می‌گردد، که این نماینده نسبت به سرویس تهیه شده همانند خود شخص حقوقی اختیار تام دارد. اما تشخیص اینکه در لحظه انعقاد قرارداد کاربر، محجور بوده است یا نه، بسیار دشوار و گاهی محال و در عین حال بسیار حائز اهمیت است چرا که اعتبار قرارداد با وجود تمام شرایط اساسی دیگر به روشن شدن این موضوع بستگی دارد. در این خصوص راه حل‌های فنی و حقوقی ارائه شده است. اما راه حل‌های حقوقی در قیاس با راه حل‌های فنی آسان‌تر است و می‌توان مسئولیت چنین قراردادهایی را بر عهده ولی یا قیم افراد فاقد اهلیت قرار داد. سازمان نظام صنفی رایانه‌ای ایران در سال ۱۳۸۸ برای حل این مشکل یکی از شروط قراردادی را اینگونه مقرر کرده است: «کلیه خریداران موظف به ارائه اطلاعات هویتی خود شامل کپی شناسنامه، کپی کارت ملی برای اشخاص حقیقی و درخواست شخص حقوقی همراه با کپی روزنامه رسمی آخرین تغییرات، به شرکت می‌باشند... ضمناً عواقب اعلام ناصحیح اطلاعات، مستقیماً بر عهده خریداران خواهد بود...» و در بند دیگری مقرر کرده است: «خریدار اذعان می‌نماید که کلیه

اطلاعات هویتی ارائه شده و آدرس ها و شماره تماس و امثالهم صحیح بوده و همواره در بروز نگه داشتن آنها در پرتال کاربران می کوشد...» لازم به ذکر است که با توجه به ماهیت الکترونیکی و تجاری قرارداد میزبانی، این قرارداد نوعاً از دسته معاملات تجاری الکترونیکی است پس از جهت طرفین، این نوع قرارداد همچون دیگر قراردادهای هم گروهش به پنج گروه تقسیم می شود؛

- تجارت الکترونیکی بین تجار و مصرف کنندگان^۱
 - تجارت الکترونیکی تجار و شرکت های تجاری^۲
 - تجارت الکترونیکی بین مصرف کنندگان^۳
 - تجارت الکترونیکی بین مصرف کننده و تجار^۴
 - تجارت الکترونیکی بین تجار و دستگاه های دولتی و اداری^۵
- تجارت الکترونیکی ممکن است بین تجار و شرکت های تجاری از یک طرف و مصرف کنندگان از طرف دیگر واقع شود.^۶ یعنی تولید کنندگان ممکن است از طریق اینترنت کالاها و خدمات خود را به عموم مصرف کنندگان عرضه کنند و یا از طریق عاملین تجاری، توزیع کنندگان و یا سایر خرده فروشان به مصرف کنندگان عرضه کنند و خود مستقیماً با مصرف کنندگان معامله نکنند.^۷ مثلاً در قراردادهای نام دامنه یا میزبانی وب مصرف کننده ممکن است مستقیماً قرارداد را با آیکان یا شرکت ارائه دهنده سرور منعقد کند که البته قراردادهایی از این دست بسیار نادرند و یا قراردادی با شرکت های واسطه که خود طرف قرارداد با مراجع اصلی اند منعقد شود که این نوع قراردادها بسیار متداول ترند. به این نوع تجارت که بین تجار و

۱ - business-to-consumer (B2C) electronic commerce .

۲ - business-to-business (B2B) electronic commerce .

۳ - consumer-to-consumer (C2C) electronic commerce .

۴ - Consumer-to-consumer (C2B) electronic commerce .

۵ - business-to-administer (B2A) electronic commerce .

۶ - در برنامه جامع توسعه تجارت الکترونیکی ایران این روش تحت عنوان بنگاه به مشتری ترجمه شده است. مراجعه

شود به روزنامه رسمی، شماره ۱۷۶۲۰ مورخ ۱۳۸۴/۶/۲.

۷ - عبد الحسین شیروی، همان، ص ۴۰۳.

شرکت های تجاری انجام می شود تجارت بین سازمانی و یا تجارت الکترونیکی «بنگاه به بنگاه» گفته می شود.

گروه بعدی تجارت الکترونیکی به تجارتی بر می گردد که هر دو طرف آن اشخاص عادی و یا به عبارت دیگر مصرف کننده اند. البته از این جهت که هیچ کدام از طرفین تاجر نیستند نمی توان آن را در دسته قراردادهای تجاری آورد و به نوعی باید آن را دادوستد الکترونیکی نامید. مثل وقتی که یکی از کاربران، نام دامنه یا قرارداد میزبانی وب خود را به کاربر دیگری منتقل می کند که این نوع قرارداد در مورد نام دامنه در سال های گذشته بسیار متداول بوده است. بدین صورت که افراد سودجو با ثبت نام دامنه هایی که احتمال می رود پر طرفدار باشد و سپس انتقال آنها به کاربران با مبالغ بالا، سود خوبی حاصل کرده اند.

بخش سوم: نگاهی به آثار حقوقی قراردادهای استفاده از فضای مجازی

اثر اصلی قرار داد بین دو طرف در پای بند شدن آنان به مفاد عقد خلاصه می شود. ما قصد داریم در این بخش از مقاله آثار این قرارداد در قالب حقوق و تعهدات طرفین بررسی می شود. لازم به ذکر است که اصولاً در عقود و قراردادهای تعهدات یک طرف قرارداد، حق طرف مقابل است و بالعکس. مثلاً در عقد اجاره موجر حق مطالبه اجاره بها را از مستاجر دارد. این حق موجر، تعهد مستاجر به پرداخت اجرت المسمی محسوب می شود و به طور متقابل حق مستاجر به در اختیار داشتن و تسلط به مال الاجاره، تعهد موجر به تسلیم آن است. همین طور حق موجر در فسخ اجاره در موارد مشخص شده در ماده منجر به تعهد مستاجر به رعایت این موارد است، در غیر این صورت حق فسخ برای موجر ایجاد می شود. در قرارداد میزبانی وب نیز این رابطه بین حق و تعهد طرفین برقرار است. به این صورت که، تعهدات میزبان به واگذاری حق بهره برداری و تسلیم خدمات، حق استفاده کننده فضای مجازی است و تعهد استفاده کننده به پرداخت عوض قراردادی، حق شرکت میزبان است، همچنین تعهد به استفاده صحیح و مشروع کاربر و در صورت نقض تعهد حق فسخ یا تعلیق یا مطالبه خسارت برای شرکت ایجاد می شود. در این مبحث نیز هر جا سخن از تعهدات یک طرف به میان می آید در واقع حقوق طرف مقابل نیز بررسی می شود. معمولاً در موافقتنامه های میزبانی حقوق و تعهدات متقابل میزبان و کاربر تعیین می شود و ضمانت اجرای نقض هر تعهد به طور واضح

درج می گردد. البته همانطور که آمد، اگر توافقتنامه از نوع سطح خدمات باشد این موارد روشن تر خواهد بود.

بند اول: حقوق و تعهدات واگذار کننده یا میزبان فضای مجازی

۱- تسلیم خدمات

از مهمترین آثار هر قراردادی ایجاد تعهد و التزام (اصل لزوم) برای طرفین است. مهم ترین و اصلی ترین تعهد میزبان، تسلیم موضوع قرارداد است. ماده "۳۶۷ق.م." در تعریف تسلیم می گوید: «تسلیم عبارتست از دادن بیع به تصرف مشتری، به نحوی که متمکن از انحاء تصرفات و انتفاعات باشد و قبض عبارتست از استیلا مشتری بر مبیع». منظور از تسلیم تنها مفهوم مادی و محسوس آن نیست^۱، بلکه «تسلیم وقتی حاصل می شود که مبیع تحت اختیار مشتری گذاشته شده باشد...» (۳۶۸ق.م.). در مواردی که موضوع قرارداد فنی است می تواند شامل دادن اطلاعات کافی و نحوه استفاده از آن هم باشد.^۲ حال این در اختیار گذاشتن «به اختلاف مبیع به کیفیات مختلفه است و باید به نحوی باشد که عرفاً آن را تسلیم گویند» (۳۶۹ق.م) در قرارداد میزبانی وب با توجه به اینکه موضوع قرارداد، مال مادی و محسوس نیست، امکان تسلیم و تسلّم آن به صورت ملموس وجود ندارد. در عرف تسلیم و قبض فضای مجازی موضوع قرار داد میزبانی وب با در اختیار گذاردن نام کاربری و رمز عبور، توسط میزبان و امکان ورود کاربر به وب سایت موصوف، تحقق می یابد. از آنجا که قرارداد میزبانی وب ماهیتاً عقد نامعین است، مسائل مربوط به زمان و مکان تسلیم نیز تابع اراده طرفین است و چون موضوع تسلیم، مال کلی محسوب می شود، باید دارای همان اوصافی باشد که در قرارداد ذکر شده، زیرا در موردی که مبیع کلی است باید کالایی تسلیم شود که دارای همان جنس و وصف مورد توافق است. خدمات ارائه شده توسط شرکت میزبان بسته به نیاز مشتری متفاوت است. وب سایت شرکت که صرفاً به عنوان یک پرورشور آنلاین عمل می کند، با معرفی سرویس های مختلف به کاربران در واقع محدوده خدمات خود و شرایط و ضوابط هر خدمت را ارائه می کند.

۱- ناصر کاتوزیان، عقود معین، همان، ش ۱۱۳، ص ۱۶۶.

۲- همان، ص ۱۶۸، ش ۱۱۵.

• **ارائه فضا:** با وجودی که همه خدمات باید در کنار هم ارائه شوند تا مطلوب کاربر تحقق یابد ولی اصلی ترین تعهد میزبان، ارائه فضا است. یعنی شرکت میزبان باید مقدار فضای ذخیره سازی هارد دیسک مشخص شده در توافقی را فراهم کند. انعطاف پذیری شرکت میزبان در این مورد مهم است، یعنی اگر کاربر در طول مدت قرارداد به مقدار بیشتری فضا احتیاج داشت، بتواند آنرا در اختیار او قرار دهد. در این صورت مشتری مسئول است هزینه های اضافی را بپردازد یا فایل های اضافی را حذف کند.

• **ارائه نرخ انتقال داده:** عامل دیگر در ارائه فضا به کاربر، نرخ انتقال داده^۱ است که باید در قرارداد مشخص شود. همانطور که می دانیم توابع میبع نیز مانند اصل آن باید تسلیم شود. منظور از توابع اشیایی است که برای استعمال و بهره برداری از میبع ضرورت دارد. این گونه توابع به حکم عرف یا مفاد قرارداد، جزء میبع است و بنابراین الزام به تسلیم میبع، آنها را نیز شامل می شود^۲. نرخ انتقال داده، مقدار رد و بدل شدن داده های بین سرور میزبان و پایانه درخواستی^۳ است. در این مورد نیز چنانچه کاربر بیش از میزان مقرر در قرارداد احتیاج داشته باشد یک میزبانی موثر و انعطاف پذیر می تواند ظرفیت اختصاص داده را افزایش دهد و احساس رضایت مندی را در مشتری خود ایجاد نماید.

• **ارائه گزارش به کاربر:** یکی از جنبه های بسیار ارزشمند داشتن یک وب سایت ظرفیت پیگیری و فهرست اطلاعات در مورد بازدید کنندگان آن است. شرکت میزبان باید این گزارشات را به مشتری ارائه دهد که می تواند شامل: تعداد بازدید کنندگان، تعداد بازدید از صفحات وب با ذکر

۱ - Data Transfer Rates .

۲- همان، ص ۱۷۱، ش ۱۱۹.

۳ -Requesting terminal .

تاریخ و زمان آن، گزارشات به روز شده مستمر در مورد مشکلات دسترسی به وب سایت، خرابی، استفاده از پهنای باند و تاخیر شبکه، معیارهای اندازه گیری مخاطبان مانند گزارش ترافیک و مدت زمان صرف شده در وب سایت که از ترافیک سرچشمه گرفته است، باشد.

• **ارائه بازه زمانی معتبر:** از دیگر تعهدات ارائه دهنده میزبانی به طور معمول این است که بتواند در بازه زمانی که در قرارداد اعلام کرده، خدمات مورد نظر را به کاربر ارائه دهد که به آن بازه زمانی استقرار^۱ گویند (ضمیمه ۲، بند ۵ و ۱). شرکت میزبان ممکن است این زمان را در مقابل هزینه های اضافی تضمین کند. (ضمیمه ۴، بند ۲)

• **سطح دسترسی:** سطح دسترسی کاربران نسبت به وب سایت راه اندازی شده، در قرارداد میزبانی بسیار حائز اهمیت است. در واقع هدف اصلی از این قرارداد برای کاربر، ایجاد وب سایتی است که همواره در دسترس باشد و تامین این مهم از تعهدات اصلی میزبان است. معمولاً شرکت میزبان در مورد upTim^۲ بودن، تضمیناتی بیش از ۹۹٪ می دهد، اما به طور کلی این تضمینات استثنائات زیادی دارد از جمله خرابی، تعمیر و نگهداری، ارتقاء و غیره (ضمیمه ۶، بند ۳/a&b). در اینصورت چنانچه سطح دسترسی تضمین شده ارائه نشود، مسئولیتی متوجه میزبان نخواهد بود و هزینه های دریافتی هم قابل استرداد نیست. البته این هزینه ها را می توان برای صورت حسابهای آینده محاسبه کرد. (ضمیمه ۶، بند ۳/C)

• **ارائه خدمات پشتیبانی:** تامین امنیت شبکه از طریق نصب فایروال قدرتمند و ارتقا و به روزرسانی آن، فاش نکردن اطلاعات محرمانه کاربر، پشتیبانی از داده های کاربر و بازیابی آنها، رمز گذاری اطلاعات شخصی قابل شناسایی کاربر، مهیا کردن دسترسی کاربر به وب سایت خودش برای

۱ - Deployment .

تغییر داده ها و امکان انتقال داده های کاربر از تعهدات مرسوم ارائه دهنده میزبانی در قالب خدمات پشتیبانی است. البته شرکت میزبان هیچ گونه تضمین در ارائه آنها نمی دهد و آنچه شرکت تعهد می کند اعمال اقدامات معقول و منطقی در جهت رسیدن به نتیجه است در واقع شرکت با درج شرط عدم مسئولیت در تمام موارد مسئولیت خود را محدود می نماید (ضمیمه ۲، بند ۲۳).

کاربر باید قبل از انعقاد قرارداد در مورد خدمات درخواستی اطلاعات کسب نماید و از اینکه این میزان فضا، سرعت، نرم افزار درخواستی یا... برای اهداف وی کافی است، مطمئن شود. زیرا شرکت میزبان مسئولیتی در قبال عدم تطابق سرویس ارائه شده با اهداف و نیازهای کاربر ندارد (ضمیمه ۲ بند ۱۲ و ۹) و (ضمیمه ۳، بند ۶). همچنین کاربر باید در بازه زمانی مشخصی پس از سفارش به شرکت میزبان و عدم وصول خدمات یا عدم تطابق با سفارش، این موضوع را به شرکت میزبان اطلاع دهد. شرکت میزبان نیز موظف است در اسرع وقت به موضوع رسیدگی کند. یعنی مسئولیت شرکت پس از اعلام محقق می شود و مسئولیت فقط تا پایان مدت قرارداد خواهد بود. (ضمیمه ۲، بند ۵ و ۴)

۲- انتقال مالکیت (واگذاری حق بهره برداری)

قاعده این است که در اثر عقد، مالکیت مورد معامله منتقل شود (بند ۱، ماده ۳۶۲ ق.م.ا) اما این انتقال همیشه فوری و بدون قید و شرط نیست، یعنی انتقال مالکیت جزء مقتضای عقد نیست. به عبارتی تملیک انجام می شود، اما به شرطی که موضوع قرارداد قابلیت آن را داشته باشد. بطور مثال در مال کلی، تا فرد مورد معامله تعیین نشود، تملیک واقع نمی شود^۱. گذشته از این مورد، گاه دو طرف، انتقال ملکیت را به وقوع امری در عالم خارج وابسته می کنند، که به این قرارداد، معلق می گویند. این شرط تعلیق می تواند پرداخت عوض قراردادی باشد و تا شرط، تحقق نیافته مالکیتی منتقل نخواهد شد^۲. اصولاً در قرارداد میزبانی وب نیز، تسلیم و واگذاری فضا توسط شرکت میزبان معلق به پرداخت ثمن توسط کاربر است و پس از آن

۱- ناصر کاتوزیان، عقود معین، همان، جلد اول، ش ۱۰۶، ص ۱۵۷.

۲- همان، ش ۱۰۹، ص ۱۶۰.

کاربر حق بهره برداری از وب سایت را دارد. یعنی امکان هر گونه تصرف مشروع در فضای تحت تصرف خود را می یابد. قانونگذار نیز حقوق مکسبه وی را محترم شمرده و مورد حمایت قرار می دهد و هر گونه تجاوز به حریم فضای مجازی و حقوق ناشی از تصرف آن را محکوم می کند و مورد مجازات قرار می دهد. پیدایش موضوعاتی چون تجارت الکترونیک، جرایم رایانه ای، قانون حمایت از حقوق پدید آورندگان نرم افزار ۱۳۷۹ و قوانین مرتبط با آن بخشی از اقدامات حمایتی قانونگذار در حمایت از بهره برداران فضای مجازی است.

از طرفی، از آنجا که فضای مجازی عین قابل لمس نیست و ناشی از کنترل بشر بر مدارهای الکترونیکی و خلق دنیای بدون مرز جدیدی است که از فکر و دانش بشری سرچشمه گرفته است و از نظر حقوق اموال نوعاً در دسته اموال فکری می گنجد، بنابراین انتقال مالکیت آن به صور مرسوم و سنتی امکان پذیر نیست. واگذاری این حقوق را می توان قرارداد بهره برداری موقت نامید. به همین دلیل است که شرکت میزبان اصولاً بر فعالیتها و محتوای کاربر حق نظارت دارد. این حق نظارت بر محتوای کاربر و اینکه کاربر تصاویر، ویدیو، نرم افزار، محتوی و داده های دیگری را بر روی تجهیزات میزبان ذخیره می کند، نشاگر آن است که وی اختیارات زیادی از مالکیت معنوی داده های خود را به میزبان تفویض کرده است. چرا که میزبان ممکن است بر روی داده های وی به عنوان تعمیر و نگهداری، تغییراتی بدهد یا آنها را حذف کند. البته تحمیل تعهدات محرمانگی و تاکید بر اینکه اطلاعات چقدر محرمانه اند می تواند این موضوع را تعدیل نماید.^۱ شرکت میزبان نیز بر همه کدها و محتواهایی که برای کاربر تامین می کند حق دارد و در واقع آنها جزء اموال معنوی شرکت محسوب می شوند حق افشا اثر، یک حق معنوی است که مقدمه بهره برداری اقتصادی از اثر قرار می گیرد.^۲ در واقع چیزی که در قرارداد میزبانی به کاربر واگذار می شود چهره ی مالی حق معنوی شرکت میزبان است ولی حق غیر مالی و مربوط به شخصیت شرکت همچنان در مالکیت شرکت میزبان است

۱ - <http://www.google.com/search?q=hosting+services+agreement/n>, ۱۵

۲ - سیامک قاجار قیونلو، همان، ص ۴۳۴.

و مانند سایر حقوق غیر مالی به دیگران انتقال نمی یابد، که این وضعیت از "ماهیت مختلط حق معنوی"^{۱۱} ناشی می شود.

"فایده مال در صورتی کامل می شود که موضوع داد و ستد باشد و از نظر اقتصادی در گردش قرار گیرد. در واقع اصل، انتقال پذیری اموال است و انتقال ناپذیر شدن ملک جنبه استثنایی دارد و ممکن است سبب آن حکم قانون یا قرارداد خصوصی باشد"^{۱۲}. در اغلب قرارداد های میزبانی اینگونه شرط می شود که: هیچ یک از طرفین حق واگذاری یا انتقال توافقنامه را بدون رضایت کتبی طرف دیگر ندارد. در واقع هیچ یک از طرفین مایل نیست طرف دیگر قادر باشد که قرارداد منعقد را به شخص دیگری که دانش، تجربه یا رابطه ی قبلی را ندارد، واگذار نماید.^{۱۳} ضمانت اجرای چنین شرطی می تواند فسخ (مواد ۲۳۹ و ۲۴۰ ق.م.م)، جبران خسارت (۲۲۶ تا ۲۳۰ ق.م.م) و یا ابطال انتقال باشد.^{۱۴} با این وجود، از نظر فنی برای انتقال قرارداد میزبانی فقط کافی است NS های Domain وب سایت را به NS های ارائه دهنده جدید تغییر دهند.

۳- ضمانت اجرای تعهدات ارائه دهنده یا میزبان فضای مجازی

همانطور که آمد قرارداد میزبانی می تواند داخلی یا بین المللی باشد، گذشته از این، اینکه در قرارداد چه ضمانت اجرایی برای نقض تعهدات میزبان پیش بینی شده است و حل و فصل موضوع به داور یا قانون واگذار شده باشد، ضمانت اجراهای متفاوتی در قبال نقض تعهدات میزبان ایجاد می گردد. شرکت میزبان باید در یک بازه زمانی مشخص، خدمات مورد نظر کاربر را مستقر نماید. چنانچه این موضوع محقق نشود، کاربر باید موضوع را به شرکت میزبان اطلاع دهد، وگرنه شرکت هیچ مسئولیتی ندارد. اگر پس از اطلاع کاربر، مجدداً میزبان به تعهد خود عمل نکند، برای کاربر تنها حق فسخ ایجاد می شود و شرکت میزبان هیچ مسئولیت دیگری را نمی پذیرد. زیرا ضمن قرارداد، مسئولیت خود را محدود ساخته است. (شرط سلب مسئولیت). از طرفی اعمال این حق در بسیاری از موارد به ضرر کاربر است چرا که کاربر برای وب سایت خود سرمایه گذاری کرده و فسخ تمام فعالیت ها و سرمایه گذاری های وی را بی

۱- ناصر کاتوزیان، اموال، مالکیت، همان، ش ۱۵، ص ۲۴.

۲- همان، ش ۸۵، ص ۸۶.

۳ - <http://www. Google. com/search?q=hosting+services+agreement/n>، ۲۲.

۴- ناصر کاتوزیان، همان، ش ۹۸، ص ۹۷.

فایده می سازد. علاوه بر این، درج عوامل طبیعی و غیر طبیعی بسیاری به عنوان مصادیق فورس ماژور (ضمیمه ۶، بند ۵)، ضمانت اجرای تعهدات میزبان را کمرنگ تر می سازد و قرارداد خدماتی را از تعهد به نتیجه به تعهد به وسیله تبدیل می کند، که گاهی این تعهد به وسیله نیز تعهد به وسایل موجود است (ضمیمه ۵، بند ۴) نه وسایل استاندارد. این روند، کار را برای کاربران بسیار مشکل می سازد.

امروزه در حوزه تجارت الکترونیکی، قراردادهای نمونه و شروط عمومی استاندارد به طور وافر مورد استفاده قرار می گیرد. در قراردادهای اینترنتی به لحاظ شکل و نحوه انعقاد آنها، درج شروط ناعادلانه شیوع فراوانی دارد. این قراردادها همچنین به دلیل سریع بودن مراحل انعقاد، در مظان اتهام مشتمل بودن بر شروط یک طرفه می باشند. هر چند که ضرورت امضا در این قراردادها اختاری است بر معامله کنندگان مبنی بر اینکه، سند پیش روی آنها مهم است و آنها باید در موافقت کردن با آن محتاط باشند، اما از آنجا که مصرف کنندگان الکترونیکی شرطی شده اند که زمان استفاده از کامپیوتر برای انعقاد قرارداد توقع سرعت داشته باشند، همین باعث می شود که آنها در مطالعه و تحقیق دقیق در مورد شرایط این قراردادها قصور ورزند.

برای جلوگیری از سوء استفاده شرکت های بزرگ و حمایت از مصرف کنندگان، در بسیاری از نظامهای حقوقی ملی، طرف ضعیف، در قراردادهای الحاقی مورد حمایت قرار گرفته است. ماده ۴۶ قانون تجارت الکترونیک مصوب ۱۳۸۲ برای نخستین بار عبارت «شروط غیر منصفانه»^۱ را وارد بیان حقوقی ما نموده و آنها را علیه مصرف کننده غیر موثر اعلام کرد. «کنترل شروط غیر منصفانه عمدتاً توسط تئوری سوء استفاده از حق یا لاضرر، تئوری حسن نیت و تئوری نظم عمومی توجیه شده است.» اما به دلیل ارجاع امر به داوری یا شورای صنفی مزبور و شرط عدم ارجاع به مراجع عمومی در قراردادهای داخلی (ضمیمه ۲، بند ۷)، به نظر می رسد این قانون در مورد قراردادهای میزبانی وب قابل اجرا نیست. ولی از آنجا که قوانین مربوط به حقوق مصرف کننده امری بوده و قانونگذار نیز طبق مواد ۱/۵، ۸ و ۱۲ قانون حمایت

۱- ماده ۴۶ قانون تجارت الکترونیک: «استفاده از شروط قراردادی خلاف مقررات این فصل و همچنین اعمال شروط

از حقوق مصرف کننده مورخه ۱۳۸۸/۷/۲۳ "تحمیا شرایط غیر عادلانه" را تبانی نامیده و آنرا جرم محسوب کرده و رسیدگی به آنرا در صلاحیت سازمان تعزیرات حکومتی قرار داده است، همچنین بر اساس اصول قانون آیین دادرسی مدنی؛ در صورتی که موضوع مورد اختلاف در مراجع حل اختلاف مورد رسیدگی قرار گیرد باز هم امکان ارجاع موضوع و حل و فصل آن از طریق محاکم عمومی وجود دارد، باید گفت؛ ابطال شروط غیر منصفانه درج شده در قراردادهای میزبانی وب از طریق محاکم دادگستری امکان پذیر است. با این وجود برشمردن این شرایط در مقررهای و تصریح به ابطال آن راهگشا خواهد بود.

قراردادهای تجاری بین المللی استاندارد کشورهای گوناگون، از این مقررات حمایتی صریحاً استثناء کرده اند چرا که، اولاً؛ طرفین قراردادهای بین المللی در شرایط نسبتاً مادی قرار دارند. ثانیاً؛ قراردادهای الحاقی ممکن است به مصرف کنندگانی ارائه شود که قادر به درک محتوای قرارداد و یا شروط آن نیستند در حالیکه شرکت های بزرگ معمولاً دارای مشاور حقوقی اند. رابعاً؛ بسیاری از قراردادهای استاندارد توسط انجمن های صنفی بازرگانی و سازمانهای بین المللی تنظیم شده اند که شامل عرف های رایج در آن نوع تجارت است.

البته کشورهای زیادی قراردادهای تجاری بین المللی استاندارد را از این مقررات حمایتی صریحاً استثناء کرده اند. زیرا، اولاً؛ طرفین قراردادهای بین المللی در شرایط نسبتاً مسای قرار دارند، ثانیاً؛ قراردادهای الحاقی ممکن است به مصرف کنندگانی ارائه شود که قادر به درک محتوای قرارداد و یا شروط آن نیستند، در حالیکه شرکتهای بزرگ معمولاً دارای مشاور حقوقی اند و ثالثاً؛ بسیاری از قراردادهای استاندارد توسط انجمن های صنفی بازرگانی و سازمانهای بین المللی تنظیم شده اند که شامل عرفهای رایج در آن نوع تجارت است.^۱ قراردادهای بین المللی، اما دارای ضمانت اجراهای "کنوانسیون بیع بین المللی کالا ۱۹۸۰"، هستند. در این کنوانسیون، ذیل تعهدات هر کدام از بایع یا مشتری ضمانت اجرای موجود نیز پیش بینی شده است. این ضمانت اجراها شامل تقاضای اجرای عین تعهد، فسخ قرارداد، کاهش ثمن و اخذ خسارت می باشد.^۲ البته پرداختن به هر کدام از این موارد مجال بیشتری می

۱-عبد الحسین شیروی، همان، ص ۱۶۱.

۲-همان، ص ۱۹۸.

طلبد که در این مختصر نمی‌گنجد. آنچه مسلم است فعلاً تعهدات ارائه دهنده در قراردادهای میزبانی وب در ایران شامل مسئولیتهای قراردادی اندکی است که نیاز به قانونگذاری و بازنگری صنف مزبور دارد.

بند دوم: حقوق و تعهدات استفاده کننده یا کاربر فضای مجازی

۱- پرداخت عوض قراردادی

در قرارداد فضای مجازی نیز مانند هر عقد معوض دیگر عوض باید در قبال معوض، که همان ارائه خدمات توسط ارائه دهنده است، پرداخت شود. چرا که طبق "بند ۴ از ماده ۳۶۲ ق.م.م." عقد قرارداد مشتری را به تادیه ثمن ملزم می‌کند. بنابراین تعهد به پرداخت عوض، ریشه قراردادی دارد و از آثار آن محسوب می‌شود. عمده ترین تعهد کاربر در قرارداد میزبانی، پرداخت عوض است. میزان عوض و زمان و مکان پرداخت آن معمولاً در قرارداد پیش بینی می‌شود. اصولاً در قراردادهای الکترونیکی، پرداخت عوض قبل از تسلیم کالا صورت می‌پذیرد. در قرارداد میزبانی وب نیز از ابتدا کاربر عوض مورد توافق را به صورت الکترونیکی پرداخت می‌کند، پس از آن میزبان در بازه زمانی مشخصی که در قرارداد قید شده است، خدمات را به کاربر ارائه می‌نماید.

اولین فاکتور ارائه شده به کاربر هزینه راه اندازی اولیه سرویس است و پس از آن هزینه های دوره ای است که به صورت ماهیانه یا سالیانه در ابتدای دوره پیش پرداخت خواهد شد. چنانچه پرداخت هزینه خدمات پس از ارائه باشد، و پرداخت هزینه های دوره ای بیش از مدت مشخصی (مثلاً ۳۰ روز) به تعویق بیفتد، شرکت میزبان برای حساب کاربری موصوف درصدی جریمه در هر دوره (مثلاً ۱/۵٪) احتساب می‌نماید و یا همه خدمات خود را تا پرداخت صورتحساب معلق می‌کند و برای ضمانت پرداخت به موقع، هزینه معقولی را در نظر می‌گیرد. چنانچه شرکت میزبان برای تادیه ثمن، اقدام قانونی نماید، هزینه های آن نیز بر عهده کاربر است.

موضوع دیگری که درمورد پرداخت عوض در قراردادهای میزبانی وب وجود دارد امکان افزایش هزینه هاست. این افزایش می‌تواند ناشی از دو مبنای جداگانه باشد؛ نخست، افزایش

ناشی از افزایش شاخص قیمت مصرف کننده^۱ باشد، بدین صورت که اگر در طول مدت قرارداد اولیه و یا تجدید قرارداد، شاخص قیمت مصرف کننده، که توسط دفتر ملی آمار یا هر نهاد دیگری اعلام می گردد، افزایش یابد، شرکت میزبان ممکن است درصد افزایش یافته را به هزینه های مورد توافق قبلی اضافه کند. معمولاً این افزایش سالی یکبار اعلام و اعمال می شود و قبل از آن شرکت میزبان (مثلاً ۳۰ روز قبل) بوسیله اخطار کتبی، این موضوع را به کاربر اطلاع می دهد. حالت دوم افزایش هزینه ها می تواند به صلاحدید و نظر شرکت میزبان، پس از انقضای مدت اولیه یا تجدید قرارداد بعدی هم رخ دهد که در این مورد هم اخطار کتبی به کاربر لازم است.^۲

در اینجا مسئله این است که اولاً؛ آیا این نوع تعیین عوض، این قرارداد را به قرارداد با ثمن شناور تبدیل می کند؟ دوماً؛ اگر چنین است آیا این قرارداد از نظر حقوق ایران صحیح است؟ منظور از ثمن شناور آنگونه عوضی است که در زمان انعقاد قرارداد مقدار یا نوع و یا سایر مشخصات آن معلوم و معین نیست؛ اعم از این که ابهام یا تردید ناشی از مسکوت گذاردن عوض معامله به طور کلی باشد یا شیوه ای برای تعیین عوض وضع شده یا شاخص منظور گردیده یا یکی از متعاملین یا شخص ثالثی مامور به تعیین آن در آینده باشد.^۳

در قوانین مدون ایران برخلاف بسیاری از سیستمهای حقوقی خارجی، قرارداد با عوض شناور مورد توجه قرار نگرفته است. در سیستم حقوقی سنتی کشور ما، تمایل به لزوم معلومیت عوضین به وضوح دیده می شود به طوری که ماده "۲۱۶" ق.م. "مقرر می دارد: «مورد معامله باید مبهم نباشد مگر در موارد خاصه که علم اجمالی به آن کافی است.» همینطور مواد "۳۳۹" و "۳۸۸" ق.م. "به لزوم معلومیت عوض (ثمن) تاکید دارند و متقابلاً ماده "۳۴۲" آن قانون به ضرورت معلوم بودن مبیع و شیوه معلوم ساختن آن پرداخته است. بنابراین، از مجموع مقررات موبوطه چنین استنباط می گردد که در سیستم حقوقی ما صحت عقد، موکول به معلوم بودن عوضین است. فقها، نیز صراحتاً بر لزوم معلوم بودن عوض یا ثمن هنگام انشای عقد تاکید

۱ - consumer price index .

۲ - [http://www. rackpace. uk/legal/managed-hosting-terms](http://www.rackpace. uk/legal/managed-hosting-terms) .

۳- مهرباب داراب پور، ثمن شناور، تحقیقات حقوقی، زمستان ۱۳۷۶ تا تابستان ۱۳۷۷، شماره ۲۱ و ۲۲، ص ۲۲۳.

نموده اند و مبنای تردید در این نوع قراردادها را «غرری بودن» معرفی کرده اند. آنها معانی متعددی برای غرر عنوان نموده اند اما دو واژه جهل و خطر بر همه آنها سایه افکنده است. یکی از حقوقدانان درمورد مبنای غرر می گوید: باید دانست که غرر دو عنصر دارد؛ اول، جهل و دوم، احتمال حصول ضرر از ناحیه جهل؛ بنابراین نظر، صرف جهل ملازمه ای با غرر ندارد بلکه صرفاً یکی از ارکان آن محسوب می گردد. نتیجه منطقی نظریه مذکور این است که، اگر جهل ناشی از شناور بودن یا حتی مسکوت ماندن عوض در قرارداد، مستلزم ضرری برای متعاملین نباشد، نمی توان قرارداد را از جهت غرر باطل دانست.^۱

به هر حال ملاک وجود یا عدم وجود غرر، عرف و عادت جاری مردم است و معیار خشک و غیر قابل انعطاف برای تشخیص غرر در شرع نیامده است. ضابطه غرر همان احتمال عقلایی ضرر و زیان است که عرف آن را نمی پذیرد و به دیده تسامح به آن نگاه نمی کند و دخول در معامله با چنان خصوصياتی از سوی عرف و عقلا، به خاطر تضییع مال مورد نکوهش قرار می گیرد، اما هرگاه عرف معامله ای را غرری نداند، باید معامله را صحیح دانست.^۲ با اینکه معلوم و معین بودن مورد معامله در زمان انشای عقد شرط صحت بوده و اگر در آن زمان مجهول یا مردد باشد عقد باطل خواهد بود و تعیین لاحق نمی تواند موجب اعتبار بخشیدن به عقد باطل گردد^۳، اما، برخی از مواد قانون مدنی به نحوی نگارش یافته که تردید در لزوم معلوم و معین بودن مورد معامله در هنگام انشای عقد را به وجود می آورند. مثلاً از ماده "۳۵۲ق.م." می توان چنین استنباط نمود که در مواردی که مبیع کلی بوده، لازم نیست عین مورد معامله در زمان انشای عقد تعیین شود. بلکه کافی است که وصف و جنس و مقدار آن چنان معلوم باشد که در آینده بتوان آن را تعیین نمود. به عبارت دیگر در اینگونه معاملات «قابلیت تعیین» در آینده جهت صحت عقد کافی است.^۴ این امر از مفاد ماده "۳۵۰ق.م." درمورد تعیین مبیع در عقود بیع کلی در معین یا کلی فی الذمه نیز استنباط می گردد و با توجه به اینکه از نظر فقه

۱- همان، صفحه ۱۲۶، به نقل از محمد جعفر لنگرودی، تاثیر اراده در حقوق مدنی، رساله دکتری، سال ۱۳۴۰، صفحه ۱۱۰.

۲- همان، ص ۱۳۶.

۳- ناصر کاتوزیان، عقود معین، همان، ش ۱۰۲، ص ۱۵۰.

۴- ناصر کاتوزیان، قواعد عمومی قراردادها، همان، جلد دوم، ش ۳۹۹، ص ۲۰۰.

جعفری تمایز بین ثمن و مبیع، تمایزی حقیقی و ماهوی نبوده، بلکه تفاوتی اعتباری است^۱، در نتیجه از وحدت ملاک این دو ماده چنین استنباط می شود که قاعده مذکور درمورد ثمن کلی نیز جریان داشته باشد. به عبارت دیگر، ضرورتی ندارد که ثمن در زمان انعقاد قرارداد معین باشد. مشکل عمده در پذیرش ثمن شناور، هنگامی مطرح می گردد که متعاملین عوض را به طور کلی مسکوت می گذارند. با اینکه ذیل ماده "۳۴۲ق.م." معلوم بودن مقدار را تابع عرف بلد دانسته است اما باید گفت احاله قضیه به عرف، صرفاً محدود به نوع، میزان و وسیله سنجش مقدار نیست، بلکه اصولاً حدود معلوم بودن آن به عرف واگذار شده است^۲.

۲- تعهد کاربر به استفاده مشروع و صحیح

اگر همه شرایط صحت قرارداد احراز شود، اما جهت آن مشروع نباشد قرارداد باطل خواهد بود، خواه الکترونیکی باشد و خواه سنتی. "جهت معامله، امری شخصی است و محرک اصلی معامل است و باید برای هر عقد جداگانه بررسی شود"^۳. ممکن است شخصی اتومبیلی را برای مسافرت شخصی خود بخرد و دیگری برای حمل مواد مخدر و... در هر صورت این جهت باید مشروع باشد اما از آنجا که جهت معامله امری شخصی است تا صریحاً یا تلویحاً ذکر نشود نمی توان به مشروعیت یا عدم مشروعیت آن پی برد. (ماده ۲۱۷ق.م.)

اما در خصوص قرارداد میزبانی، اگر کسی از ابتدا بخواهد با تأسیس وب سایت به فعالیت های نامشروع بپردازد در این صورت قرارداد میزبانی، نام دامنه و قرارداد خدمات سروری همه باطل خواهد بود و ارائه دهنده می تواند از در اختیار گذاردن خدمات درخواستی امتناع ورزد. لازم است با کسب اطلاع از نوع فعالیتی که متقاضی می خواهد انجام دهد، از مشروعیت آن آگاه شد و در صورت عدم مشروعیت، از انعقاد قرارداد خودداری کرد. اما اگر مشتری در آن زمان نوع فعالیت خود را فاش نسازد یا مشروع جلوه دهد و پس از آغاز فعالیت وب سایت مقصود نامشروع دارنده وب سایت کشف شود، آنگاه می توان او را تحت تعقیب قضایی قرار داد و بنا به ماهیت فعالیت نامشروع مجازات قانونی را اعمال کرد و از فعالیت وب سایت نیز با

۱- مهرباب داراب پور، همان، ص ۲۴۴، به نقل از شهید اول، شرح لمعه، جلد چهارم، ص ۲۲۱.

۲- همان، ص ۲۶۹.

۳- ناصر کاتوزیان، دوره مقدماتی حقوق مدنی، اعمال حقوقی، قرارداد-ایقاع، چاپ هشتم، تهران، انتشار،

۱۳۸۱، ص ۱۳۷.

قطع ارائه خدمات جلوگیری نمود و آن را مسدود کرد. بطور مثال ضمیمه ۲، بند ۴.۱۰ مقرر می دارد: "شرکت بر طبق قانون موظف است در صورت برخورد با موارد مجرمانه نسبت به انسداد سرویس ها و اقامه دعوا و ارائه اطلاعات خریدار که محتوای مجرمانه در سرویس خود و یا در سرویس متصل به دامنه خود دارد به مراجع قضایی اقدام نماید."

علاوه بر این، کاربر باید به تعهدات قراردادی خود نسبت به محدودیت در استفاده از منابع میزبان پایبند باشد. از جمله محدودیت در ارسال داده و ترافیک داده ای، ارسال بمب پستی، ارسال ایمیل به صورت انبوه، ارسال هرزنامه و همینطور کاربر نباید امنیت سرور میزبان را با نصب هر گونه نرم افزار مضر یا حاوی ویروس و یا ارسال، انتشار، انتقال، تکثیر و یا توزیع هر گونه اطلاعات مضر، به خطر اندازد و یا هک نماید.

کاربر علاوه بر امنیت وب سایت شرکت میزبان، مسئول تامین امنیت وب سایت و حساب کاربری خودش، از طریق پیگیربندی صحیح و استفاده از اسکریپت ها می باشد. کاربر نباید حساب کاربری را در اختیار شخص ثالث قرار دهد و یا از آن برای فروش خدمات استفاده نماید. علاوه بر این کاربر باید به هر طریقی که از تخلف امنیتی در ارتباط با حساب کاربری اش آگاه شد به شرکت میزبان اطلاع دهد، تا شرکت بتواند پس از تعلیق آن به موضوع رسیدگی نماید. (ضمیمه ۵، بند های ۱، ۷، ۸، ۱۰)

کاربر همچنین متعهد است که از خدمات شرکت میزبان سوء استفاده نکند. بدین صورت که کاربر نباید از خدمات میزبانی در جهت نشر و انتقال محتوای غیر قانونی برآید که حاوی تهدید، سوء استفاده، توهین، افتراء، مسایل جنسی باشد و یا رفتاری را تشویق نماید که قوانین محلی، ایالتی، ملی یا بین المللی را نقض کند و یا منجر به مسئولیت مدنی شود. همچنین انتقال، توزیع و یا ذخیره سازی هر نوع اطلاعات، داده و یا مواردی که از نظر قانون ممنوع شده است و منجر به نقض حقوق مالکیت معنوی مثل کپی رایت، علامت تجاری، اسرار تجاری، نام تجاری، ثبت اختراع و یا دیگر حقوق انحصاری اشخاص ثالث (مثل: عکس و فیلم آنها) گردد.

۳- ضمانت اجرای تعهدات استفاده کننده یا کاربر فضای مجازی

همانطور که آمد تعهدات کاربر در قرارداد میزبانی وب، بسیار گسترده است و از آنجا که این قرارداد الحاقی است و شروط آن به طور یک طرفه تنظیم می شود ضمانت اجرای متنوعی ذیل هر تعهد گنجانده شده است تا اهداف شرکت میزبان را در ارائه خدمات و ایجاد امنیت برآورده سازد. چنانچه کاربر هر کدام از تعهدات خود را نقض نماید ممکن است شرکت میزبان یکی از ضمانت اجرای قطع موقت یا دائم خدمات یا فسخ و یا مطالبه خسارت و یا همه آنها را اعمال نماید.

در مسئولیت هایی که بر مبنای تقصیر استوار است، خواه قهری باشد یا قراردادی، اثبات تقصیر از مهم ترین مسائل است، اما در قراردادهای میزبانی ضمانت اجرای قطع خدمات و فسخ می تواند به صلاحدید شرکت میزبان فوری و بدون اخطار به کاربر صورت پذیرد. در مورد مطالبه خسارت هم، چنانچه پیش پرداختی در اختیار شرکت میزبان باشد، قابل برداشت است، در غیر این صورت پیگرد متخلف از طریق قوانین جاری امکان پذیر می باشد. (ضمیمه ۲، بند ۱۱) علاوه بر این چنانچه محتوای کاربر موجب نقض حقوق شخص ثالثی شود یا نقض تعهدات دیگری، موجب اقامه دعوی گردد، کاربر مستقیماً پاسخگوی این موارد خواهد بود.

نتیجه گیری

در جمع بندی و نتیجه گیری پایانی مقاله حاضر و در راستای شناسایی ماهیت حقوقی قراردادهای منعقد در فضای مجازی فهمیدیم که فضایی که از تلفیق نرم افزارها و سخت افزارها در محیطی سه بعدی و بدون مرز حاصل می شود و در اصطلاح به آن فضای مجازی یا میزبان می گویند، از نظر حقوق اموال از دسته اموال فکری است چرا که عین ناملموس حاصل از فعالیت و اندیشه بشری می باشد و به مالک خود اجازه بهره وری انحصاری از منافع حاصل را می دهد. به تبع آن مال منقول و قیمی است، زیرا همه اموال فکری در شمار اموال قیمی هستند. این فضا به حسب ظاهر جایی را اشغال نمی کند و به تبع آن قابلیت تعیین و تعیین به لحاظ مادی را ندارد. با این وجود از طریق امواج الکترونیکی و با آدرس دهی قابل دستیابی و کنترل است. قرارداد میزبانی وب در فضای مجازی با توجه به اصل آزادی قراردادی و اصل لزوم، عقدی نامعین و لازم است. همینطور تعاهدی و تعاوضی است چرا که نتیجه قرارداد ایجاد

تعهد طرفین در مقابل طرف دیگر است. یعنی بر اثر قرارداد کاربر متعهد به پرداخت عوض می شود و طرف مقابل متعهد به ارائه خدمات میزبانی می گردد و به محض اتمام قرارداد تعهدات طرفین نسبت به هم به پایان می رسد و این قرارداد، تملیکی را به دنبال ندارد. اما با وجود اصل رضایی بودن عقود، قرارداد میزبانی قراردادی تشریفاتی است چراکه شرط صحت و اجرای آن ثبت قرارداد است ولو اینکه این ثبت از طریق ایمیل و به صورت الکترونیکی باشد به علاوه ذکر لزوم کتبی بودن و شرط پیش پرداخت نیز آنرا تشریفاتی می کند. همچنین با وجودی که قرارداد میزبانی مضبوط به وقت است، عقدی مستمر محسوب می شود و آثار عقد مستمر بر آن بار می شود. ضمناً لازم به ذکر است قرارداد میزبانی هم در حقوق ایران، هم در سطح بین الملل تجاری می باشد و با وجود وصف الکترونیکی، قواعد تجارت الکترونیکی در مسائل مربوطه قابل اعمال است. اما وصف بین المللی آن در مواردی که سرور ارائه دهنده داخلی است مورد تردید است. بعلاوه ویژگی های قرارداد خدماتی بسیاری از مسائل حقوقی از جمله مالکیت در قرارداد میزبانی را قابل درک می سازد. همچنین باید توجه داشت قراردادهای میزبانی وب به لحاظ ماهیت خدمت ارائه شده نوعاً قرارداد نسبتاً پیچیده ای است و خدمات فرعی همچون کنترل پنل، خدمات نام دامنه، گواهینامه SSL، ایمیل، پشتیبانی و حتی طراحی وب سایت و غیره را نیز ممکن است پوشش دهد بنابراین قرارداد سطح خدمات SLA به منظور دستیابی به اهداف و روشن شدن حقوق و تعهدات طرفین پیشنهاد می شود. چنانچه درجه اهمیت داده ها در سطح بالایی قرار گرفته باشد قرارداد چند لایه خدماتی موثر است.

منابع و مآخذ

الف) کتب فارسی

- اصلانی، حمیدرضا. حقوق مالکیت صنعتی در فضای سایبر. تهران. میزان. چاپ دوم. ۱۳۹۹.
- الماسی، نجاد علی. تعارض قوانین. تهران. مرکز نشر دانشگاهی. چاپ سیزدهم. ۱۳۹۷.
- امامی، میرسید حسن. حقوق مدنی. ج ۱. انتشارات کتاب فروشی اسلامیه. چاپ بیست و دوم. ۱۳۵۶.
- امیرمعزی، احمد. قواعد حل تعارض در قانون حاکم بر تعهدات قراردادی. مؤسسه انتشارات دادگستر.
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر. ترمینولوژی حقوق، تهران. گنج دانش. چاپ چهارم. ۱۳۶۸.
- حبیب زاده، طاهر. حقوق فناوری اطلاعات. ج ۱. تهران. مرکز پژوهش های مجلس. چاپ اول، ۱۳۹۰.
- حلی، محقق. شرایع الاسلام. مترجم: ابوالقاسم ابن احمد یزدی. ج ۱. تهران چاپ پنجم. ۱۳۶۸.
- سماواتی، حشمت. حقوق معاملات بین المللی نظری و کاربردی. تهران. انتشارات ققنوس. چاپ اول. ۱۳۷۷.
- سید جوادین، سید رضا؛ کیماسی، مسعود. مدیریت کیفیت خدمات. تهران. نگاه دانش. چاپ دوم. ۱۳۸۹.
- شیروی، عبدالحسین. حقوق تجارت بین الملل. تهران. انتشارات سمت. چاپ سوم. ۱۳۹۰.
- صدری، سید محمد. عقود معین در ترجمه لمعه. ج ۱. کاشان. اندیشه های حقوقی. چاپ دوم. ۱۳۸۸.

- صفایی، حسین، دوره حقوق مدنی، اشخاص و اموال، جلد اول، تهران، میزان، چاپ شصتم، ۱۳۸۶.
- عبدی پور فرد، ابراهیم. مباحثی تحلیلی از حقوق تجارت. قم. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ۱۳۹۱.
- قاجار قیونلو، سیامک. مقدمه حقوق سایر. تهران. نشر میزان. چاپ اول. ۱۳۹۱.
- کاتلر، فلیپ، مدیریت بازاریابی. مترجم: بهمن فروزنده. اصفهان. آموخت. چاپ پنجم. ۱۳۸۸.
- کاتوزیان، ناصر، قواعد عمومی قراردادها. ج ۱. تهران. شرکت سهامی انتشار. چاپ نهم. ۱۳۹۱.
- لاولاک، کریستوفر. اصول مدیریت بازاریابی خدمات. بهمن فروزنده. اصفهان، آموخته چاپ دوم. ۱۳۸۶.
- متین، احمد. مجموعه رویه قضایی قسمت حقوقی. تهران. آثار اندیشه. ۱۳۸۷.

ب) کتب لاتین

- *Finocchiaro G, Electronic ontracts and software Agents ۱۹ (') computer law, And security Report, . ۲۰۲۱*
- *Gronroos ,cYservice management and marketing , John wiley & sons Ltd, . ۲۰۱۹*
- *Palme,A,principles of service marketing mc Graw Hill,Greal Brilain , hird Edition , . ۲۰۱۸*

ج) مقاله ها

- چاووشی، محمد صادق و دانشوری، حسین. "تروریسم در فضای سایبر". مدرسه حقوق، ۸(۱۳۶۲/۸): ۶۹.
- حاتمی، علی اصغر؛ ذاکری نیا، هانیه. "ماهیت قرار دادهای ساخت و ساز". مطالعات فقه و حقوق اسلامی. سال دوم، ۲ (۸۹/۴).
- داراب پور، مهرباب. "ثمن شناور". تحقیقات حقوقی. زمستان ۱۳۷۶ تا تابستان ۱۳۷۷.
- شریعت باقری، محمد جواد. "حاکمیت اراده بر قراردادهای بین المللی خصوصی". فصلنامه دیدگاههای حقوق قضایی، (شماره ۵۸، تابستان، ۱۳۹۱): ۱۴۰ - ۹۷.

- طاهرخانی، حسین. "قرارداد با عوض شناور از دیدگاه اصول حقوقی". مجله حقوقی دادگستری. تابستان ۱۳۸۲. شماره ۴۳.
- کشتکار، مریم. "کارت های پرداخت الکترونیک، نیازها، ضرورت های آن برای اقتصاد ایران". تازه های اقتصادی. شماره ۱۲۰ و (۱۳۷۸/۴).
- مافی، همایون و کاویار، حسین. "بررسی تطبیقی قانون حاکم بر قراردادهای الکترونیکی منعقد در محیط اینترنت از منظر نظامهای حقوقی آمریکا، اتحادیه اروپا و ایران". مجله مطالعات حقوق تطبیقی. دوره چهارم (شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۲): ۱۵۵-۱۷۵.

چ) پایان نامه

- اسکینی، ربیعا. "تعیین و پرداخت ثمن در بیع تجاری بین المللی". رساله دکتری حقوق خصوصی ۱۳۶۳.
- رحمانی، مهدی. "ماهیت قرارداد استفاده از فضای مجازی در حوزه حقوق بین الملل". پایان نامه ارشد حقوق خصوصی. دانشگاه نراق. سال ۱۳۸۳.
- مازندرانی، محمد صالحی. "جزوه حقوق مدنی". دوره کارشناسی ارشد حقوق خصوصی. دانشگاه قم. سال ۱۳۹۱.